

УДК 340.11 (045)

*Олена Миколаївна Макеєва,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету
Національного авіаційного університету,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: 0000-0001-6101-2951*

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні відбуваються кардинальні зміни в усіх сферах суспільного життя, система державного управління лише наближається до міжнародних стандартів демократичного врядування, оскільки залишається невирішеною проблема відсторонення влади від народу, подолання її закритості від суспільства та відірваності від потреб громадян. Українське суспільство поступово починає переймати кращі традиції зарубіжних демократичних практик, що визначає незворотність впроваджуваних реформ, тому формування оптимальної діалогової комунікативної системи як ключового інструменту зростання рівня легітимності органів державної влади в Україні та рівня довіри до державно-управлінських рішень у контексті розбудови громадянського суспільства актуалізує розроблення пріоритетних комунікативних стратегій і тактик. Сьогодні актуалізується проблема щодо необхідності розроблення концептуально нового підходу до вироблення засад формування концепції державної інформаційно-комунікативної політики та її правового регулювання, оскільки встановлює умови, за яких реалізуються всі управлінські рішення і політична діяльність, забезпечує концептуальні засади для вивчення проблем на загальнодержавному та регіональному рівнях. Зростаюча роль інформаційно-комунікативних технологій у діяльності держави зумовлює актуалізацію до подальшого її вивчення та аналізу. Сьогодні в умовах повномасштабної російської агресії формування ефективної інформаційної політики належить до стратегічних цілей України, і тому потребує особливої уваги та наукового дослідження. Від ефективного управління національним інформаційним простором залежить стан політичної, економічної, оборонної та інших складових безпеки нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою окремих аспектів державної інформаційної політики, зокрема, забезпечення інформаційної безпеки займаються такі, наприклад, вчені-юристи, як: І. Арістова, К. Беляков, В. Брижко, О. Довгань, Б. Кормич, Т. Костецька, А. Марущак, О. Олійник, І. Сопілко та ін. Не відкидаючи значущості доробку вітчизняних правознавців у названому напрямі, припускаємо, що на сьогодні системні засади формування концепції відповідної політики, її правового регулювання всебічно не визначені. Останнім часом українські дослідники повертаються до проблематики формування та здійснення комунікативної політики органів публічної влади на різних рівнях, розвитку комунікативних зв'язків, які б якісно забезпечували її функціонування.

Метою статті є дослідження теоретико-правових аспектів засад інформаційно-комунікативної політики держави в умовах сучасних викликів і загроз. Для досягнення мети роботи використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу та узагальнення; порівняльно-правовий, філософський, історичний, спеціально-юридичний методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначною подією XX ст. у результаті розвитку науки і техніки стала поява інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ), під впливом яких інтенсивно почала розвиватися комунікація в науці, освіті, промисловості, економіці, медичній та військовій справі тощо. Масиви і якість змістовної інформації, які було накопичено, у XX ст. уперше почали інтенсивно інтегруватися в систему світових знань, закладаючи підґрунтя для формування глобальної системи обміну інформацією та людської комунікації. Сучасні технічні засоби, які утворюють інформаційно-комунікаційні мережі й системи, за останній час суттєво

розширили світ, змінили уявлення про інформаційно-комунікаційну діяльність, а її цифровізація взагалі, підвищуючи вимоги до неї, інтернаціоналізувала й уніфікувала стандарти.

Один із теоретиків ідеї інформаційного суспільства М. Кастельс стверджував, що наприкінці ХХ ст. саме комунікація, а не інформація стали смислоутворюючим стрижнем суспільства [1].

Пропонуємо розглянути поняття «інформаційно-комунікативна політика». Обидва поняття – «інформація» й «комунікація» – тісно переплетені та взаємозалежні. В англійській мові слово «information» вперше з'явилося 1387 року, а сучасного написання це слово набуло у XVI ст. У східнослов'янські мови слово «інформація» прийшло із Польщі у XVII ст. З середини ХХ ст. поняття «інформація» стало загальнонауковим, але досі в науковій сфері воно залишається вкрай дискусійним. Походження терміна «комунікація» простежується від латинського слова «communicatio», що означало зв'язок, повідомлення; в інших джерелах вказується на латинське слово «communis», що означало «роблю загальним, поєдную». У науковому обігу існує велика кількість інтерпретацій поняття «інформація», які зумовлені завданнями конкретної науки, є різні концепції розуміння поняття, серед яких комунікативна концепція, яка є найпопулярнішою сьогодні (Н. Луман, К. Дойч, Ю. Габермас), розглядає інформацію як сферу спілкування та сферу загальнонаукової рефлексії. Як відомо, інформація не існує поза комунікацією і з'являється, коли принаймні дві людини вступають у комунікацію. У межах згаданих вище концепцій ключова ідея полягає в тому, що інформація виробляється та циркулює, якщо існує потреба задовольнити інформаційні потреби індивіда, які зумовлені рівнем розвитку суспільства, соціальною групою, до якої він належить.

Поняття «комунікація» було введене у наукову думку європейською античною філософією. Зокрема, Сократ упродовж своїх знаменитих діалогів з опонентами уважно їх вислуховував, ставив питання, а потім переконував у хибності їхніх поглядів. В античній культурі звернення до проблеми людини, людського буття виводило на перший план питання міжособистісних відносин, які стали предметом риторики та етики. Саме антична риторика (Платон, Сократ, Аристотель, Цицерон) зробила вагомий внесок у становлення та розвиток теорії та практики комунікації. Великий вплив на розв'язання проблеми особистості й людських відносин здійснило виникнення та поширення християнства, яке дало потужний поштовх для розвитку самосвідомості особистості. Епохи Відродження та Нового часу ставлять у центрі нової культури не Бога, а людину, намагаючись надати справжню цінність саме земному, а не потойбічному, існуванню людини. Ключовим моментом комунікації стала проблема внутрішнього світу людини.

На межі XVIII–XIX ст. у німецькій класичній філософії починають розробляти категоріальний апарат, принципово важливий для побудови теорії комунікації: вводяться поняття «суб'єкт» – людина в її активно-пізнавальному ставленні до оточуючої дійсності та «об'єкт» – оточуюча дійсність. У XIX ст. виникає новий напрям дослідження комунікації – семіотика, яка приділяла особливу увагу знаковій природі комунікації. Системні дослідження комунікації розпочинаються на початку ХХ ст. через потребу вивчити модифікацію процесів спілкування в межах політичних умов, що склалися, що зумовлено зміною структури інформаційного процесу, виокремлення різних типів аудиторії з урахуванням соціальних груп і освітньо-професійного рівня, розуміння ефективності масової комунікації. На розвиток комунікації вплинули так звані інформаційні революції, які пов'язані з кардинальними змінами у сфері виробництва, обробки й циркуляції інформації, що привели до радикальних перетворень суспільних відносин.

Політична еліта країн усвідомлює, що інформаційне лідерство посилює міжнародну взаємодію, визначає значущість країни у світовій ієрархії, є потужним чинником міжнародних впливів, інструментом дипломатії й економічного розвитку. Регіональна й національна інформаційна політика зорієнтована на консолідацію інформаційних ресурсів, координацію інформаційної інфраструктури, забезпечення національного суверенітету й культурної самобутності, інтеграції країн регіону в міжнародний інформаційний простір. ІКТ провокують нові виклики міжнародній безпеці: зростання ролі, потужності й частоти використання інформаційної зброї, визнання інформаційного озброєння як зброї масового ураження; інформаційний тероризм і кіберзлочини; необхідність запобігання й протидії глобальним інформаційним війнам у межах компетенції ООН, регіональних організацій, національних політик держав. Комунікативні технології здійснюють вплив на забезпечення зовнішньополітичних інтересів держав на міжнародній арені; зростає важливість

нових різновидів дипломатичної діяльності: віртуальна (мережева, цифрова, твітерна, фейсбук-ова), публічна, іміджева, культурна й медіадипломатія. На усіх рівнях взаємодії особи, держави, суспільства, міжнародної спільноти виникає потреба дотримуватися принципів інформаційної й комп'ютерної етики, яка дає змогу гармонізувати інформаційні відносини.

У сучасний період новітні виклики і загрози зумовлюють і потребують посилення ролі будь-якої держави у функціонуванні національного інформаційного простору, вироблення і реалізації комплексної концепції його розвитку.

У науковій юридичній літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття державної інформаційно-комунікативної політики. Зокрема, у сучасній вітчизняній літературі окремі науковці визначають названу категорію як діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, суспільних інституцій і громадських об'єднань та створення ними засобів масової комунікації, спрямованої на вироблення й реалізацію правових, політичних та економічних умов функціонування інформаційної системи, що впливають із сукупності цінностей українського суспільства [2, с. 50].

У сучасних умовах, коли новітні інформаційні технології вивели суспільні комунікації на принципово інший рівень, коли для України першочерговими завданнями є, зокрема, захист національних інтересів в інформаційній сфері, чимало існуючих проблем залишаються неврегульованими, невирішеними, в тому числі і на правових засадах. Типова ситуація не змінюється вже довготривалий період [3; 4].

У контексті розробки нової парадигми інформаційної політики держави окремо слід звернути увагу на формування її понятійно-категоріального апарату: шляхом використання вже введених у науковий, нормативно-правовий обіг, можливого їх переосмислення; обґрунтування введення нових категорій. Зокрема, важливе значення мають теоретичні питання аналізу змісту досліджуваного поняття. Чинне законодавство не містить нормативного визначення державної інформаційної політики, на відміну від первісної редакції Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року, який визначав цю категорію як сукупність основних напрямів і способів діяльності держави з отримання, використання, поширення і зберігання інформації (ст. 6). Згодом законодавець відмовився від визначення поняття названої категорії, обмежившись закріпленням (в основному перенесенням з деякою модифікацією зі старої редакції законодавчого акта) лише основних напрямів державної інформаційної політики (ст. 3 Закону України «Про інформацію» в редакції від 13 січня 2011 р.) [5].

Держава згідно з Конституцією України зобов'язана забезпечувати в межах наявних у неї форм, засобів встановлених насамперед на конституційному рівні системи інформаційних прав людини і громадянина, гарантувати рівень інформаційної безпеки (визначальними є положення ст. 17, 31, 32, 34 Основного Закону України) [6].

Ступінь розбудови такого суспільства для України у вже визначених на законодавчому рівні параметрах (ст. 1 Закону України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 9 січня 2007 року, який на черговому етапі проведення інформаційної політики став спробою комплексного підходу до вирішення проблем) є показником у сучасному співтоваристві реальної оцінки будь-якої держави, її розвитку у всіх напрямках [7].

Сучасні науковці зауважують, що метою оптимізації дій щодо недопущення реалізації загроз інформаційним ресурсам держави необхідно здійснювати проведення оцінювання (аудиту) стану захищеності державних інформаційних ресурсів в інформаційно-телекомунікаційних системах, зокрема, тих, що мають доступ до мережі Інтернет [8].

В умовах повномасштабної російської агресії Президент України Володимир Зеленський підписав Указ № 152/2022, яким ввів у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану». Раніше РНБО України, «враховуючи пряму військову агресію з боку Російської Федерації, активне поширення державою-агресором дезінформації, викривлення відомостей, а також виправдовування або заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, з метою донесення правди про війну, забезпечення єдиної інформаційної політики в період дії в Україні правового режиму воєнного стану», вирішила: «Установити, що в умовах воєнного стану реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки, забезпечення якої реалізується шляхом об'єднання

усіх загальнонаціональних телеканалів, програмне наповнення яких складається переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних передач на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації – цілодобовому інформаційному марафоні “Єдині новини #UАразом”, – йдеться в додатку до Указу Президента України [9].

Висновки. Недоліки формування та реалізації державної інформаційної політики, іноді її фактична відсутність у багатьох напрямках функціонування інформаційних відносин, у тому числі протидії інформаційним війнам, відсутність системного і комплексного підходу до нормативно-правового забезпечення відповідних процесів, а також до прогнозування зовнішніх і внутрішніх загроз її національній безпеці, вироблення стратегії входження українського суспільства в міжнародний інформаційний простір тощо неодноразово були предметом висвітлення вітчизняних юристів, представників суміжних наук. Сьогодні необхідно повернути до розгляду у Верховній Раді та прийняти Концепцію державної інформаційної політики в Україні, яка б визначала основні напрями, засади, принципи державної діяльності, механізми її реалізації, систему цілеспрямованих заходів розв’язання існуючих проблем тощо. Це б дало змогу, зокрема, сформувати на системному рівні пропозиції до внесення змін до чинного законодавства з метою його вдосконалення. З метою реалізації ефективної інформаційної політики держави, яка є ідеологічно-правовою основою, важливе її правове регламентування забезпечить її послідовність, системність та державну забезпеченість. Отже, інформаційна політика повинна стати основним засобом вираження позиції держави та забезпечення її інформаційної безпеки в умовах сучасних викликів і загроз.

Список використаних джерел

1. Кастельє М. Власть коммуникации: учеб. пособие пер. с англ. Н. М. Тылевич; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». 2-е изд., доп. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2017. 591 с.
2. Нестеряк Ю. В. Державна інформаційна політика України: теоретико-методологічні засади: монографія. Київ: НАДУ, 2014. 350 с.
3. Сопілко І. М. Правове регулювання державної інформаційної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції. *Порівняльно-аналітичне право*. Київ, 2014. № 2. С. 256–258.
4. Костецька Т. А. Актуальні питання взаємовідносин органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства (комунікативні аспекти). *Правова держава: щорічний збірник наукових праць*. Київ, 2017. Вип. № 28. С. 190, 194–195.
5. Про інформацію: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
6. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text>
7. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 9 січня 2007 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>
8. Правові засади інформаційної безпеки України: монографія / П. Д. Біленчук, Л. В. Борисова, І. М. Неклонський, В. О. Собина; за ред. П. Д. Біленчука. Харків, 2018. 289 с.
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану: Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/152/2022#Text>

References

1. Kastels M. Vlast kommunykatsyy: ucheb. posobyе / per. s anhl. N. M. Tylevych; Nats. yssled. un-t «Vysshaya shkola ekonomyky». 2-e yzd., dop. Moskva: Yzd. dom Vysshei shkolы ekonomyky, 2017. 591 s.
2. Nesteriak Yu. V. Derzhavna informatsiina polityka Ukrainy: teoretyko-metodolohichni zasady: monohrafiia. Kyiv: NADU. 2014. 350 s.
3. Sopilko I. M. Pravove rehuliuвання derzhavnoi informatsiinoi polityky u sferi yevropeiskoi ta yevroatlantičnoi intehratsii. *Porivnialno-analitychne pravo*. Kyiv, 2014. № 2. S. 256–258.
4. Kostetska T. A. Aktualni pytannia vzaïemovidnosyn orhaniv publichnoi vlady ta instytutiv hromadianskoho suspilstva (komunikatyvni aspekty). *Pravova derzhava. Shchorichnyi zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv, 2017. Vyp. № 28. S. 190, 194–195.
5. Zakon Ukrainy «Pro informatsiiu» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
6. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text>

7. Закон України «Pro osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007–2015 roky» vid 9 sichnia 2007 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>
8. Pravovi zasady informatsiinoi bezpeky Ukrainy: monohrafiia / P. D. Bilenchuk, L. V. Borysova, I. M. Neklonskyi, V. O. Sobyna; za red. P. D. Bilenchuka. Kharkiv: 2018. 289 s.
9. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 18 bereznia 2022 roku «Shchodo realizatsii yedynoi informatsiinoi polityky v umovakh voiennoho stanu». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/152/2022#Text>

Макеєва О. М. Інформаційно-комунікативна політика держави в умовах сучасних викликів і загроз

У статті досліджено теоретико-правові аспекти засад інформаційно-комунікативної політики держави в умовах сучасних викликів і загроз. Обґрунтовується доцільність розробки законодавства щодо інформаційно-комунікативної політики держави. Проаналізовано чинне законодавство та наукову літературу з проблем інформаційної політики держав. Зроблено висновок про необхідність розробки теоретико-правових аспектів поняття державна інформаційно-комунікативна політика, необхідність їх розробки та вдосконалення. Доведено, що інформаційно-комунікативна політика повинна стати основним засобом вираження позиції держави та забезпечення її інформаційної безпеки в умовах сучасних викликів і загроз.

Ключові слова: інформація, комунікація, інформаційно-комунікативна політика держави, інформаційна безпека.

Makeieva O. Information and communication policy of the state in the conditions of modern challenges and threats

The article examines the theoretical and legal aspects of the principles of information and communication policy of the state in the face of modern challenges and threats. The expediency of developing legislation on information and communication policy of the state is substantiated. The current legislation and scientific literature on the problems of information policy of the states are analyzed. The growing role of information and communication technologies in the activities of the state determines the actualization for further study and analysis. Today, in the context of full-scale Russian aggression, the formation of an effective information policy is one of Ukraine's strategic goals and therefore requires special attention and research. The state of political, economic, defense and other components of our state's security depends on the effective management of the national information space. Shortcomings in the formation and implementation of state information policy, sometimes its actual absence in many areas of information relations, including countering information wars, lack of systematic and comprehensive approach to regulatory support of relevant processes, as well as forecasting external and internal threats to national security, the development of a strategy for the entry of Ukrainian society into the international information space, etc. have repeatedly been the subject of coverage of domestic lawyers, representatives of related sciences. Today it is necessary to return to the Verkhovna Rada and adopt the Concept of State Information Policy in Ukraine, which would define the main directions, principles, principles of state activity, mechanisms for its implementation, a system of targeted measures to solve existing problems and more. This would make it possible, in particular, to formulate proposals at the system level for amendments to the current legislation in order to improve it. In order to implement an effective information policy of the state, which is the ideological and legal basis of its important legal regulation, will ensure its consistency, systemic and state security. The conclusion is made about the need to develop theoretical and legal aspects of the concept of state information and communication policy, the need for their development and improvement. It is proved that information and communication policy should become the main means of expressing the position of the state and ensuring its information security in the face of modern challenges and threats.

Key words: information, communication, information and communication policy of the state, information security.

DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-42